

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2025

PSEVDOBUL'BAR DIZARTRIYALI BOLALARDA FONEMATIK JARAYONLARNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Zoirova Gavxar Xusanboyevna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti Maxsus pedagogika
(Logopediya) 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada psevdobul'bar dizartriya haqida umumiy ma'lumot berilgan, shuningdek ushbu bolalarda fonematik jarayonlar va fonematik jarayonlarni rivojlantirishning dolzarb muammolari yoritib o'tilgan. Maqolada Psevdobul'bar dizartriyaning etiopatogenezi, fonematik buzilishlarning o'ziga xos xususiyatlari, ularni aniqlash metodlari hamda zamonaviy logopedik korreksion-rivojlantiruvchi texnologiyalar va uslublariga oid ilmiy-amaliy tavsiyalar keltirilgan..

Kalit so'zlar: Psevdobul'bardizartriya, fonematik jarayonlar, nutq buzilishi, logopediya, korreksion-rivojlantiruvchiish, zamonaviy yondashuvlar, sensor buzilish, integratsiya, multisensor usullar.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ ФОНЕМАТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ У ДЕТЕЙ С ПСЕВДОБУЛЬБАРНОЙ ДИЗАРТРИЕЙ

Аннотация. В статье представлены общие сведения о псевдобульбарной дизартрии, а также освещены современные проблемы нарушения фонематических процессов и их развития у детей данной группы. Представлены этиопатогенез псевдобульбарной дизартрии, особенности фонематических нарушений, методы их выявления, а также научно-практические рекомендации по современным логопедическим коррекционно-развивающим технологиям и методикам.

Ключевые слова: псевдобульбарная дизартрия, фонематические процессы, речевые нарушения, логопедическая коррекция, коррекционно-развивающая работа, современные подходы, сенсорные нарушения, интеграция, мультисенсорные методы.

MODERN APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF PHONEMATIC PROCESSES IN CHILDREN WITH PSEUDOBULAR DYARTHRIA

Zoirova Gavxar Xusanboyevna

1st year master's student, Special Pedagogy (Speech Therapy), Nizami National Pedagogical
University of Uzbekistan

Abstract. This article provides general information about pseudobulbar dysarthria, as well as highlights the current problems of phonemic processes and the development of phonemic processes in these children. The article presents the etiopathogenesis of pseudobulbar dysarthria, the specific features of phonemic disorders, methods for their detection, and scientific and practical recommendations on modern speech therapy correctional and developmental technologies and methods.

Keywords: Pseudobulbar dysarthria, phonemic processes, speech disorders, speech therapy, correctional and developmental work, modern approaches, sensory disorders, integration, multisensory methods.

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2025

Psevdobul'bar dizartriya bolalik davridagi eng og'ir nutq buzilishlaridan biri bo'lib, ko'pincha miya yarimsharlarini harakatlantiruvchi sohalarining zararlanishi natijasida yuzaga keladi. Ushbu holatda nutq apparati mushaklarining spazmlari, diskineziyalari va ataksiyasi tufayli nutq tovushlarini to'g'ri talaffuz qila olmaslik holatlari kuzatiladi. Psevdobul'bar dizartriyaning eng jiddiy oqibatlaridan biri fonematik jarayonlarning chuqur buzilishidir. Fonematik jarayonlar—bu nutq tovushlarini analiz va sintez qilish, ularni bir-biridan farqlash hamda nutqni tushunish va to'g'ri talaffuz qilish uchun zarur bo'lgan oliy psixik funksiyalardir. Fonematik jarayonlarning rivojlanmaganligi bolaning nutqini tushunishini qiyinlashtiradi, grammatik tuzilmalarni o'zlashtirishiga to'sqinlik qiladi va natijada umumiy intellektual rivojlanishga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, Psevdobul'bar dizartriya bolalarda fonematik jarayonlarni rivojlantirishga qaratilgan samarali korreksion-rivojlantiruvchi ishlar maxsus pedagogika va logopediya oldidagi eng dolzarb vazifalardan biridir.

Psevdobul'bar dizartriya, ko'pincha miya yarimsharlarining kortikal va subkortikal tuzilmalarining tug'ma yoki orttirilgan zararlanishi (gipoksiya, insult, travma, yuqumli kasalliklar) natijasida yuzaga keladi. Zararlanishning joylashuvi va darajasi nutq buzilishining xarakterini belgilaydi. Fonematik jarayonlarning buzilishi quyidagi shakllarda namoyon bo'ishi mumkin:

- Tovushlarni farqlash jarayonining qiyinlashuvi, bunda o'xshash tovushlarni (masalan, s-sh, z-s, t-d, p-b) bir-biridan farqlay olmaslik. Bu nutqni tushunishda jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi.
- **Tovushlarni analiz qilish qobiliyatining sustligi:** So'zdagi tovushlar ketma-ketligini aniqlay olmaslik, masalan: "k-o'-l" so'zini "qo'l" deb eshitish).
- **Tovushlarni sintez qilish qobiliyatining zaifligi:** Tovushlarni birlashtirib so'z hosil qila olmaslik.
- **Tovushlarni tasavvur qilishdagi qiyinchiliklar:** Tovushlarning artikulyatsion va akustik xususiyatlarini to'g'ri tasavvur qila olmaslik.

Bu buzilishlar nutqning barcha komponentlariga, ya'ni talaffuz, fonematik tinglash, so'z boyligi va grammatik tuzilmani o'zlashtirishga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Fonematik jarayonlarni aniqlash uchun kompleks diagnostika o'tkazish zarur. Bu jarayon quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Anamnez yig'ish:** bolaning rivojlanish tarixi, homiladorlik va tug'ruqning kechishi, nevrologik rivojlanishi, kasalliklari haqida ma'lumo tolish.
- **Nutq apparati tekshiruvi:** nutq organlarining tuzilishi va harakatchanligini baholash.
- **Umumiy va fonematik talaffuzni tekshirish:** bolaning o'z nutqida tovushlarni qanday talaffuz qilishini aniqlash.
- **Fonematik tinglashni tekshirish:** tovushlarni farqlash testlari (juft-juft tovushlarni takrorlash, rasmlarga mos tovushni topish. So'zlarni analiz va sintez qilish vazifalari (so'zdagi tovushlar sonini aniqlash, so'zni tovushlarga ajratish, tovushlardan so'z tuzish. Ra Raqamlarni, oddiy gaplarni eslab qolish va takrorlash.
- **Grammatik tuzilmani o'zlashtirishni tekshirish:** rasmlarga mos keladigan gaplarni tuzish, gapni to'ldirish, so'zlarni o'zgartirish.
- **Keng qamrovli psixologik tekshiruv:** Diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur kabi psixik jarayonlarning rivojlanish darajasini baholash.

Diagnostika natijalari asosida bolaning fonematik jarayonlaridagi aniq nuqsonlari aniqlanadi va individual rivojlantirish dasturi ishlab chiqiladi. Psevdobul'bar dizartriya

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2025

bolalarda fonematik jarayonlarni rivojlantirish uchun kompleks va tizimli yondashuv zarur. Zamonaviy usullar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Ko'p kanalli sensor integratsiya:** Bu usul turli sensor tizimlarni (vizual, auditor, kinestetik, taktil) birgalikda ishlatishga asoslanadi.
- **Auditor-vizual usullar:** Tovushni eshitish bilan birga uni talaffuz qilayotgan odamning og'zini ko'rish, harfni ko'rish.
- **Auditor-kinestetik usullar:** Tovushni eshitish bilan birga uni talaffuz qilish harakatini his qilish (masalan, qo'l bilan harakatlarni takrorlash).
- **Taktil-kinestetik usullar:** Tovushni hosil qilayotganda og'iz yoki tilning harakatini sezish, uni qo'lda tasvirlash (masalan, plastilindan tovush shaklini yasash).
- **Multisensoriy usullar:** Turli xil y'ol orqali bir vaqtning o'zida bolaga ta'sir o'tkazish. Masalan, tovushni eshitish (auditor), uni yozish (vizual), uni talaffuz qilish (kinestetik), uni hisqilish (taktil).

Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish:

- **Maxsus kompyuter dasturlari va ilovalari:** Tovushlarni farqlash, analiz va sintez qilishga qaratilgan interaktiv o'yinlar, mashqlar. Masalan, "Birinchi tovushni top", "Tovushlarni birlashtir", "So'zlarni yig'ib ol" kabi dasturlar.
- **Didaktik o'yinlar:** Rasm kartochkalari, tovush kartochkalari, tovushli piramidalar, domino kabi o'yinlar yordamida fonematik jarayonlarni rivojlantirish.
- **Artikulyatsion gimnastika va massaj:** Nutq organlari mushaklarini mustahkamlash va ularning harakatchanligini oshirish.
- **Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv:** Har-bir bolaning individual qobiliyatlari, ehtiyojlari va rivojlanish sur'atidan kelib chiqib, mashg'ulotlarning mazmuni va usullarini tanlash.
- **Bosqichma-bosqichlik va tizimlilik tamoyillari:**
- **Tovushdan-so'zga:** Avval alohida tovushlarni farqlash va talaffuz qilish, so'ng ularni so'z tarkibida ishlatish.
- **Oddiydan-murakkabga:** Eng tez o'zlashtiriladigan tovushlardan boshlab, keyinroq qiyinroq tovushlarga o'tish.
- **Takrorlash va mustahkamlash:** O'rganilgan materialni muntazam takrorlash va turli vaziyatlarda qo'llashni mashq qildirish.

Quyidagi bosqichlar tavsiya etiladi:

1-bosqich:Tovushlarni farqlashni rivojlantirish: Eng avvalo, bolaning fonematik tinglashini rivojlantirishga qaratiladi. Bu jarayonda tovushlarni (masalan: "s" va "sh" tovushlari) turli belgilar, rasmlar yoki harakatlar bilan bog'lash orqali amalga oshiriladi.

2-bosqich:Tovushlarni analiz qilishni rivojlantirish: So'zdagi tovushlar sonini aniqlash, so'zni uning tarkibiy tovushlariga ajratishga o'rgatish. Bu jarayonda rangli detallar, bloklar yoki barmoqlar yordamida tovushlarni sanash qo'llanilishi mumkin.

3-bosqich:Tovushlarni sintez qilishni rivojlantirish: Tovushlarni birlashtirib so'z hosil qilish ko'nikmasini shakllantirish. Masalan, "B-o-b-o ya'ni, "Buva" so'zini hosil qilish.

4-bosqich:O'z nutqida fonemalarni to'g'ri qo'llash: O'rganilgan tovushlarni so'zlarda, gaplarda to'g'ri va differensial ravishda ishlatishni mashq qildirish.

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2025

Psevdobul'bar dizartriya bolalarda fonematik jarayonlarni rivojlantirishning samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi yo'nalishlarda tadqiqotlar olib borish zarur:

- ✓ Innovatsion texnologiyalarni (virtual haqiqat, sun'iy intellekt) usullarga tadbiq etish.
- ✓ Psevdobul'bar dizartriyaning turli shakllari uchun individual dasturlarni optimallashtirish.
- ✓ Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish va ularga metodik yordam ko'rsatish.
- ✓ Uzun muddatli natijalarni kuzatish va rivojlantirish dasturlarining samaradorligini baholash.

Xulosa qilib aytganda, Psevdobul'bar dizartriya bolalarda fonematik jarayonlarning buzilishi ularning nutqiy va umumiy psixik rivojlanishida jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Zamonaviy logopediya, psixologiya va pedagogika yutuqlariga asoslangan kompleks va tizimli yondashuv Psevdobul'bar dizartriya bolalarda fonematik jarayonlarni samarali rivojlantirish imkonini beradi. Ko'pkanalli sensor integratsiya, multisensoriy usullar, zamonaviy texnologiyalar va individual yondashuvdan foydalanish, shuningdek, bosqichma-bosqichlik va tizimlilik tamoyillariga amal qilish fonematik jarayonlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yo'nalishdagi uzluksiz ilmiy-amaliy ishlar Psevdobul'bar dizartriya bolalarning hayot sifatini oshirishga va jamiyatda to'laqonli ishtirok etishiga zamin yaratadi.

REFERENCES:

1. 1. Akulova, O. V. (2021). "Correction of speech disorders in the conditions of a digital educational environment".
2. 2. Belyakova, L. I., Dyakova, E. A. (2018). "Speech therapy: A modern textbook".
3. 3. Odilboyevich, J. Kh., & Olimbaeva, R. M. (2024, December). PSYCHOLOGICAL DESCRIPTION OF ADOLESCENT OFFENDERS IN INTERPERSONAL RELATIONSHIPS. In International Conference on Adaptive Learning Technologies (Vol. 12, pp. 19-23).
4. 4. Odilboyevich, J. H. (2025). THE IMPORTANCE OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT IN STRENGTHENING MENTAL HEALTH. EDUCATION SCIENCE AND INNOVATIVE IDEAS IN THE WORLD, 78(2), 52-59.
5. 5. Odilboyevich, J. X. (2025). PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE PROFILEING METHOD IN DIAGNOSING PERSONAL CHARACTER. Advances in Science and Education, 1(03), 77-79.
6. 6. Odilboyevich, J. H. (2025). PURPOSE AND OBJECTIVES OF PSYCHOLOGICAL TRAINING, PROBLEMS SOLVED IN PSYCHOLOGICAL TRAINING. Educational Innovation and Integration, 52(1), 107-112.
7. 7. Odilboyevich, J. X. (2024). Psychological Description of Teenage Outlaws in Interpersonal Relationships. Journal of Preschool Education and Psychology Research, 1(1), 20-22.
8. 8. Odilboyevich, J. X. (2025). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE ROLE AND IMPORTANCE OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF CHILDREN WITH DISABILITIES. Research Focus, 4(Special Issue 2), 132-140.